

Atferdsavtale og tegnøkonomi i behandling av motstand mot tilstedeværelse av personal i hverdagsaktiviteter

Bjørn André Torve^{1,2}, Danyal Houlacoui³, Eirik Røberg Eidhammer³, Kai-Ove Ottersen¹, Jørn Isaksen¹ og Kjetil Viken¹.

Universitetet i Innlandet¹, Habiliteringstjenesten i Sykehuset Innlandet² og Hamar Kommune³

Studien beskriver bruk av atferdsavtale i kombinasjon med tegnøkonomi for å behandle motstand mot tilstedeværelse og tjenesteytelse av personalet i hverdagsaktiviteter hos en kvinne med moderat utviklingshemming. Bistandskartlegging viste et reelt behov for hjelp i flere hverdagsaktiviteter. Funksjonelle analyser indikerte at motstanden var flerfunksjonell, og ble opprettholdt av både unngåelse av krav og tilgang til materielle gjenstander. Resultatene etter igangsettelse av tiltak viste en betydelig økning av tilstedeværelse av personalet, og i oppfølgingsfasen etter 15 uker økte tilstedeværelsen videre. Vurderinger om sosial validitet viste at både deltaker selv og andre var fornøyde med tiltaket.

Nøkkelord: Atferdsavtale, tegnøkonomi, motstand mot tjenesteytelse, funksjonelle analyser, hverdagsaktiviteter, utviklingshemming

Behavioral contracts and token economy to treat refusal of the presence of staff in activities of daily living.

Behavioral contracts were combined with token economy to treat refusal of presence of staff in activities of daily living for a woman with moderate intellectual disability. Assessments indicated a need for assistance with several activities of daily living. Functional analyses indicated that refusal of presence of staff had multiple functions and included both escape from instructions and access to material objects. The results after intervention showed a significant increase in the presence of staff during the intervention and a follow-up phase after 15 weeks showed further increase of staff presence. Social validity assessments indicated that the participant and others were satisfied with the intervention.

Keywords: Behavioral contracts, token economy, refusal, activities of daily living, functional analysis, intellectual disability

Atferdsavtaler er en fleksibel atferds-analytisk metode som kan anvendes ved ulike problemstillinger og er omtalt som et hjelpemiddel for å velge hensiktsmessig atferd (Holden & Finstad, 2010). Tidligere ble metoden kalt avtalestyring eller dagsplan-

styring (Finstad, 2001), og i internasjonale studier er metoden primært referert til som *behavioral contracts* (Edgemon et al., 2021) og *contingency contracts* (Abdullah, 2020). Atferdsavtaler er basert på prinsippene fra differensiell forsterkning, og vektlegger

Artikkelen er basert på data fra tidligere praksisperiode og faglig fordypningsoppgave i vernepleie til andre- og tredje forfatter. Samtykke for innhenting av data er godkjent i tråd med Universitetets retningslinjer. Takk til pårørende og personal for tett samarbeid i forbindelse med studien. Korrespondanse til Bjørn André Torve, e-post: bjorn.torve@inn.no

positiv forsterkning ved måloppnåelse av avtalen. Det skilles gjerne mellom enkle og mer komplekse atferdsavtaler (Vandbakk et al., 2019). Enkle atferdsavtaler kan være rettet mot en konkret atferdsform, mens komplekse atferdsavtaler innehar ofte flere viktige gjøremål og kan være rettet mot forskjellige områder som hygiene, selvstendige ferdigheter og redusere utfordrende atferd (Holden & Finstad, 2010).

Atferdsavtaler skiller seg fra dagsplaner ved de har som målsetting å etablere underskuddsatferder under riktig stimuluskontroll (Finstad, 2001).

En viktig del av alt metodisk arbeid er fokus på brukermedvirkning (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2024). Atferdsavtaler baserer seg på frivillighet og at man benytter avtalemøter før avtalen inngås. Personalet og tjenestemottakeren blir enige om hvilke handlinger som skal utføres, og i tillegg kan såkalte «bør-oppgaver» innlemmes. Dette forutsetter at personen som mottar atferdsavtalen har tilstrekkelige språklige ferdigheter til å forstå hva avtalen innebærer og hvilke følger avtalen får (Holden & Finstad, 2010). I større grad enn mange andre atferdsanalytiske tiltaksformer, er atferdsavtaler rettet mot økning av tjenestemottakerens motivasjon til deltakelse og samhandling ved at det skapes klare sammenhenger mellom underskuddsatferder og positive forsterkere (Viken & Finstad, 2022). Et annet kjennetegn ved atferdsavtaler er tydelige beskrivelser av hvilke handlinger som skal utføres, og hvilke konsekvenser måloppnåelse av atferdsavtalen leder til (Holden & Finstad, 2010). Atferdsavtalen bør også beskrive områder som: hvem gjelder avtalen for, hva skal gjennomføres, hvilken varighet skal avtalen ha, samt tydelige beskrivelser av hvilke atferdsformer som ligger til gjøremålene, og hvilke forsterkere som skal presenteres ved måloppnåelse. Siste punkt vektlegger systematisk kartlegging av preferanser (Bech & Ottersen, 2006; Ottersen & Bech, 2008).

Metoden har blitt utprøvd i behandling av ulike typer utfordringer, som: skolenekting (Isaksen & Viken, 2022; Sällman & Holden, 2009), redusere rusmisbruk (Petry et al., 2017; Silverman, 2004), øke hverdagslige ferdigheter for utviklingshemmede (Vandbakk et al., 2019), følge anbefalte treningsopplegg (Williams et al., 2005) eller livsstilsendring (Neale, 1991), for å nevne noen. Forskningen strekker seg tilbake til 1960-tallet (Cantrell et al., 1969), og det har i nyere tid blitt publisert to metastudier om bruk av atferdsavtaler. Én studie inkluderte barn- og ungdom med utfordrende atferd, der hensikten var å øke gjennomføring av akademiske oppgaver (Bowman-Perrott et al., 2015). I den andre studien var det forekomst av utfordrende atferd som for eksempel aggresjon, trusler, seksuelt krenkende atferd eller ikke overholde regler hos barn plassert i fosterhjem eller hos voksne på behandlingssentre (Edgemon et al., 2021). Begge studiene vurderte atferdsavtaler til å ha moderat til god behandlingseffekt, primært rettet mot reduksjon av ulike overskuddsatferder.

I flere studier har man kombinert atferdsavtaler med tegnøkonomi (Silverman, 2004; Vandbakk et al., 2019), hvor tokens leveres kontingent på atferd og fungerer som brobyggere før forsterkere presenteres (Boerke & Reitman, 2011). I en metastudie av Gendreau et al. (2014) ble effekten av atferdsavtaler i kombinasjon med tegnøkonomi for fengselspopulasjon med ulike typer utfordrende atferd undersøkt. Resultatene viste en samlet reduksjon av overskuddsatferder på 54 %.

Tegnøkonomi er et forsterkningsarrangement som består av betingede forsterkere, referert til som tokens, som formidles til målpersonen ved utføring av definerte oppgaver/aktiviteter. Tokens (pokersjetonger, smileyfes, puslespillbiter, tall eller andre interesser) kan utformes på forskjellige måter, basert på hva personen liker. En fordel med tegnøkonomi er at tokens kan veksles inn i forskjellige sluttforsterkere, og man derfor

kan unngå metning (Boerke & Reitman, 2011; Vandbakk et al., 2019). For å fremme mer utholdenhet og sikre at atferd opprettholdes over tid, kan det benyttes bonus-system hvor man samler inn tokens over en lengre periode før man presenterer forsterker (Holden & Finstad, 2010). Tegnøkonomi er således en god strategi for å opprettholde effekten av tiltak over tid.

En begrensning flere studier har rapportert om er manglende bruk av funksjonelle analyser før atferdsavtaler blir introdusert (Edgemon et al., 2021; Vandbakk et al., 2019). Eksempelvis er det avdekket at flere typer overskuddsatferder er opprettholdt av negativ sosial forsterkning, som innebærer at personen motsetter seg hverdagslige krav fra omgivelsene, eller kontakt med andre for å unngå ubehag (Torve & Eng, 2025). Ifølge Holden (2009) kan atferdsavtaler være et godt alternativ for å løse slike problemstillinger og bedre relasjoner mellom tjenestemottakere og personal.

I studier hvor funksjonelle analyser er gjennomført forut for bruk av atferdsavtaler har det blitt dokumentert reduksjon av unngåelsesatferd knyttet til hverdagslige krav (Isaksen & Viken, 2022; Sällman & Holden, 2009). I en studie av Isaksen og Viken (2022) ble en enkel atferdsavtale benyttet for å behandle skolenekting. Hypotesen etter funksjonell analyse var at atferden var opprettholdt av både negativ sosial forsterkning og positiv materiell forsterkning. Atferdsavtalen tok hensyn til begge disse funksjonene og resultatene viste at oppmøtet på skolen økte fra 10 til 94,5 %. De diskuterte prinsipper ved matchingloven og at atferdsavtaler bør gi mer tilgang til forsterkere enn under baselinebetingelsen. Matchingloven handler om at den relative responsraten står i samsvar med tilgangen til forsterkning den produserer (Herrnstein, 1961).

I en annen studie av Vandbakk et al (2019) tok de i bruk atferdsavtaler for å øke deltakelse og selvstendighet i en rekke hverdagsaktiviteter for to deltakere med

utviklingshemming. Begge deltakerne økte selvstendige ferdigheter, og for én deltaker ble påminnelser som hjelpestimuli fjernet. Forfatterne rapporterte om at en mulig begrensning ved studien var at de ikke gjennomførte funksjonelle analyser forut for behandlingen, og anbefalte dette i fremtidige studier.

Hensikten med denne studien var å se om atferdsavtale i kombinasjon med tegnøkonomi, basert funn på fra funksjonelle analyser, kunne redusere motstand mot tilstedeværelse av personalet i flere hverdagsaktiviteter. Tjenestemottakeren viste ofte motstand mot å ta imot nødvendig hjelp.

Metode

Deltaker og setting

Deltakeren var en ung kvinne med diagnosen moderat psykisk utviklingshemming. Ved oppstart av studien hadde hun flyttet til et kommunalt bofelleskap etter tidligere å ha bodd hjemme hos sine foreldre. I bofelleskapet mottok hun kommunale tjenester og hadde én- til én bemanning.

Kartlegging og tiltak ble gjennomført i leiligheten hennes og ble gjort på hennes fridager (fri fra tilrettelagt arbeid) i tidsrommet kl.08:00-15:00, i perioden hvor hennes planlagte hverdagsaktiviteter ble gjennomført. Både kartlegging og tiltak ble gjennomført av personalet tilknyttet bofelleskapet, og andre- og tredjeforfatter stod for utarbeidelse, utforming og oppfølging av tiltaksarbeidet. Habiliteringstjenesten var også involvert i utarbeidelsen av tiltaket. Pårørende deltok i preferansekartlegging og på evalueringsmøter med bofelleskapet og habiliteringstjenesten.

Bistandskartlegging.

Bistandsbehovet ble kartlagt med hjelp av et standardisert bistandskartleggings-skjema (Finstad et al., 2020). Fire fra personalgruppen inkludert fagansvarlig og primærkontakt skåret hvilket bistandsbehov deltakeren hadde. Kartleggingen viste at det

var nødvendig med bistand innen personlig hygiene, stell av hus/hjemsted, av- og påkledning/ stell av klær, måltider og ansvar for egen helse.

Verdi for deltaker

Etter flytting til bofellesskap var det utfordrende for personalet å komme i posisjon til å yte bistand til deltaker. Hun ønsket ikke å motta hjelp og ble gradvis mer isolert. I tillegg var det vanskelig for henne å vedlikeholde et akseptabelt miljø i boligen sin. Personalet uttrykte et behov for å veilede henne i flere hverdagsaktiviteter både innen måltider, renhold og personlig hygiene. På tidspunktet da tiltaket ble satt i gang, var det også et ønske fra pårørende om å bedre samspillet mellom personalet og deres datter.

Avhengig variabel og registreringsmetode

Avhengig variabel. Overskuddsatferden var motstand mot hverdagslige krav, i form av å nekte å ta imot hjelp fra personalet under hverdagsaktiviteter. Dette var i hovedsak verbal atferd som: «gå ut, jeg vil være alene» eller «jeg gjør det selv». I tillegg kunne deltakeren unnlate å svare på spørsmål eller henvendelser fra personalet. Når én eller flere av disse formene for motstand oppsto, forlot personalet leiligheten. Underskuddsatferden var å gjennomføre hverdagsaktiviteter sammen med personalet i leiligheten sin. Siden personalet som regel ble nektet å være til stede i leiligheten, ble det avgjort at målatferdene som skulle kartlegges var gjennomføring av hverdagsaktiviteter med tilstedeværelse av personal og med fravær av motstanden som er beskrevet over. Hverdagsaktiviteter i denne studien var: 1) dusjing og påkledning, 2) lage frokost og lunsj, 3) planlegge måltider og niste, 4) tannpuss og 5) bo-trening (vask og rydding av kjøkken, soverom, stue og bad). For at botreningen skulle bli registrert som gjennomført, måtte hun delta med enten vasking eller rydding i alle rommene. Det var ikke krav om dusjing

hvis det var gjennomført dagen før, da gjaldt bare påkledning. Det ble ikke stilt krav om at personalet skulle gi bistand under hverdagsaktivitetene. Ved tegn til motstand forlot personalet leiligheten, og dette ble registrert som «ikke til stede». På noen fridager var det på forhånd planlagt andre aktiviteter, slik at det kunne være færre enn fem hverdagsaktiviteter på enkelte dager.

Forekomstregistrering. Personalet registrerte hvor mange av de planlagte hverdagsaktivitetene som ble gjennomført med tilstedeværelse av personalet. Hvis deltakeren viste motstand, ble det ikke registrert tilstedeværelse. I skjemaet stod det: dato for gjennomføring, liste med hverdagsaktiviteter, avkrysning om de var utført eller ikke, og tilstedeværelse av personalet eller ikke. Personalet ved bofellesskapet gjennomførte registreringen. Registrerte data ble overført til Microsoft Excel. Ved en grafisk fremstilling ble dataene beregnet som prosentvis utførelse av hverdagsaktiviteter med tilstedeværelse av personalet. Hverdagsaktivitetene var de samme under baseline-, tiltaks- og oppfølgingsfasene.

Funksjonelle analyser og preferanse-kartlegging

For å danne hypoteser om mulige funksjoner til utfordrende atferd ble det gjennomført funksjonelle analyser, både indirekte funksjonelle kartlegginger i form av «*Questions about behavioral function*» (QABF) (Matson & Vollmer, 1995) og deskriptive funksjonelle analyser med notering av foranledning-atferd og konsekvens (FAK-skjema).

QABF. Tre fra personalgruppen (blant annet fagansvarlig og primærkontakt) fylte ut skåringskjemaet QABF. Det ble gitt innføring i skjemaet av andre- og tredjeforfatter. Alle skåringskjemaene viste at «flukt» var den kategorien som hadde høyest skår.

FAK-skjema. Det ble observert samhandling mellom personalet og deltaker ved tre fridager i løpet av baselinefasen, og under alle observasjonene viste deltaker motstand mot å ta imot personalet. Det ble gjennomført

strukturerte observasjoner med bruk av åpne FAK-skjema.

Funksjonelle vurderinger. Opplysningene fra observasjonene og kartleggingen viste at: Deltaker sa ofte «gå ut, jeg vil være alene» eller andre utsagn som «jeg gjør det selv» med den følgen at personalet forlot leiligheten. QABF viste høyest skår på unngåelse for alle de tre informantene. Da gjøremål opphørte som følge av tjenestemottakerens verbale motstand, kunne hun sitte med Ipad over lengre tid etter at aktiviteten ble avsluttet eller utsatt.

Samsvarene mellom QABF og FAK-skjema ledet til hypotesen om at funksjonen til motstand mot hverdagslige krav var flerfunksjonell, og funksjonene var negativ sosial forsterkning og positiv materiell forsterkning. Deltakeren ble vurdert som lite motivert for samhandling, og det ble vurdert at tiltak burde rettes mot å øke hennes motivasjon til å ta imot bistand fra personalet.

Preferansekartlegging.

En norsk oversatt versjon av intervjuguiden «The Reinforcer Assessment for Individuals with Severe Disabilities» (RAISD) (Fisher et al., 1996) ble brukt for å intervju tre fra personalgruppen og pårørende. I tillegg ble det gjennomført et tilrettelagt intervju med deltakeren. Andre- og tredjeforfatter intervjuet henne i hennes egen leilighet, og de stilte spørsmål om hennes interesser generelt, som hvilke TV-program/filmer hun likte og hva som var viktig for henne. Gjennomføring av preferansekartleggingen krevde verken prompting eller ytterligere tilpasninger. Kartleggingen avdekket flere mulige preferanser som å lakke negler, vite hvem som kommer på kveldsvakt, Disney prinsessefigurer, svømming, sykkelstur, baking og reise til trampolinepark. En forsterkerbank med antatt attraktive forsterkere ble utarbeidet, heretter omtalt som premiebank.

Målvalg

Formålet med tiltaksarbeidet var å redusere målpersonens motstand til perso-

nalet sin tilstedeværelse ved gjennomføring av hverdagsaktiviteter. Det kortsiktige målet var at 50% av hverdagsaktivitetene skulle gjennomføres med personalet til stede og det langsiktige målet var 70%. Et overordnet mål ble ansett å være at hverdagsaktiviteter kunne utføres uten at det forekom noe form for motstand fra målperson.

Tiltak og gjennomføring.

Det ble det igangsatt en kompleks atferdsavtale i kombinasjon med et tegnøkonomisystem..

Forberedelser for personalet. På fridager skulle personalet lese gjennom tiltaksprosedyren som beskrev reglene for atferdsavtalen før de besøkte deltaker. Et laminert eksemplar av atferdsavtaleplanen ble hengt opp i leiligheten, og personalet tok med en premiebank basert på forsterkerkartleggingen inn til henne om morgenen.

Gjennomføring av atferdsavtale. Atferdsavtalen bestod av fem hverdagsaktiviteter. Alle hverdagsaktivitetene var inkludert i atferdsavtalen og var såkalte «skal-oppgaver». Personalet gav en muntlig påminnelse til deltakeren hver morgen om at hun kunne bestemme dagspremie til atferdsavtalen selv. Et avtalemøte ble gjennomført etter at hun hadde stått opp og gjort seg klar. I dette møtet presenterte personalet hvilke hverdagsaktiviteter som inngikk i den aktuelle atferdsavtalen. I tillegg gav personalet henne mulighet til å velge én av fem laminerte bilder fra premiebanken. Alternativt kunne hun ønske seg en overraskelse som sluttforsterker. Hvis hun ikke foretok et valg, forlot personalet leiligheten og kom tilbake etter 30 minutter og hun mottok den samme påminnelsen. I tiltaksfasen ble det benyttet hjelpestimuli av personalet ved å gi deltaker påminnelser i forkant av hverdagsaktiviteter, om hvilke skal-oppgaver som gjaldt for atferdsavtalen, og hvor mange tokens hun måtte oppnå for å oppnå sluttforsterker.

Et nytt avtalemøte ble gjennomført før personalet avsluttet sin vakt (før kl. 15.00). Personalet gjennomgikk med deltakeren

hvilke hverdagsaktiviteter som var utført, og formidlet sluttforsterker dersom hun hadde tjent opp nok tokens.

Tegnøkonomisystemet var et laminert ark med prinsesseslott som bakgrunn og hadde borrelås til å henge opp tokens. Ved gjennomføring av hverdagsaktivitetene ble det gitt tokens i form av laminerte bilder av Disneyprinsesser. Én token ble gitt ved selvstendig gjennomføring av hverdagsaktiviteten, og to tokens ved gjennomføring med personalets tilstedeværelse. Det var altså ulike forsterkningsarrangement knyttet til om hun gjorde det alene eller med tilstedeværelse av personalet. Hvis hun gjennomførte hverdagsaktiviteter alene brukte personalet deltakeren sin selvrapportering som utgangspunkt for å formidle tokens. Under botrening ble det gitt tokens for hvert rom som ble vasket og ryddet. Totalt kunne hun få åtte tokens hvis hun vasket og ryddet alle rommene med tilstedeværelse av personalet. Nederst på arket var det satt opp antall tokens som var nødvendig for å få sluttforsterker. I tiltaksfasen var det ni tokens. Maksimal oppnåelse for én fridag var 16 tokens.

Tynning av forsterkningsskjema. Det ble utarbeidet tre trinn for måloppnåelse under tiltaksfase og oppfølgingsfase. I den første uken av tiltaket var kriteriet for sluttforsterker minimum ni tokens. Fra uke to og ut tiltaksfasen var kriteriet for sluttforsterker 12 tokens. I oppfølgingsfasen var kriteriet 14 tokens.

Bonussystem. Alle tokens som ble gitt utover det som var nødvendig for måloppnåelse, ble ført til eget bonussystem som var et laminert ark med lignende bakgrunn som tegnøkonomisystemet. For å oppnå bonusforsterkere måtte deltaker få minimum ni tokens. Totalt kunne deltaker motta 16 tokens i tiltaksfasen. Ni av disse ble fjernet når hun mottok dagspremie. Hun kunne ha syv tokens igjen hvis hun hadde maksskår på en fridag. Da bonusforsterkeren krevde ni tokens, måtte hun derfor ha minimum to fridager før hun kunne oppnå en bonusforsterker. Forsterkere i bonussystemet var også

hentet fra preferansekartleggingen og bestod av aktiviteter som svømming, baking, tur til trampolinepark eller sykkeltur.

Oppfølgingsfase

Oppfølgingsfasen ble gjennomført 15 uker etter tiltaksfasen ble avsluttet. I denne fasen var hjelpestimuli fjernet som en del av tiltaket. I tillegg var bonussystemet også fjernet som følge av at personalet ikke anså at det lenger som nødvendig for deltakerens motivasjon.

Observatørenighet

Det ble gjennomført observatørenighetsmålinger for forekomst eller ikke-forekomst av tilstedeværelse av personalet ved gjennomføring av hverdagsaktiviteter. Totalt ble 47% fra dagene i studien gjennomført med observatørenighetsmålinger: to ganger i baselinefasen, tre ganger i tiltaksfasen og tre ganger i oppfølgingsfasen, totalt åtte økter. Utrekningen av enigheten mellom observatørene ble regnet ut ved at antall enige observasjoner ble delt på antall enige og uenige observasjoner, og deretter multiplisert med 100 (Cooper et al., 2020). Samlet observatørenighet for alle dagene var 100%.

Behandlingsintegritet

Opplæring av ansatte. Før tiltak ble iverksatt, ble det avholdt to opplæringsøkter, for å sikre at alle i personalgruppen fikk deltatt på opplæringen. Opplæringen besto av å 1) gi generell informasjon om atferdsavtaler og tegnøkonomisystem, 2) presentere selve tiltaket og prosedyren.

Bruk av sjekkpunktlister. Behandlingsintegritetsmålinger ble gjort ved hjelp av en sjekkliste for om det ble gjennomført avtale møte på morgenen, formidlet riktig antall tokens umiddelbart etter utført hverdagsaktivitet og om formidlingen av sluttforsterker ble gjort til riktig tid. Det ble gjort på 75% av gjennomføringer av tiltaket, og utregnet til å være på gjennomsnittlig 94% (variasjonsbredde 66-100%).

Sosial validitet

Etter å ha innhentet data i oppfølgingsfasen, ble det gjennomført måling av sosial validitet av tiltaksarbeidet. Det ble laget et eget spørreskjema for personalet ($n=3$) med likert-skala fra 1 (helt uenig) til 5 (helt enig). Spørreskjemaet bestod av totalt ni spørsmål (se tabell 1), og tok utgangspunkt i Wolf (1978) sine kriterier for sosial validitet. Tre av spørsmålene handlet om hvorvidt tiltaket var betydningsfullt å sette i gang eller ikke. De neste tre spørsmålene var knyttet til om tiltaket var akseptabelt, grad av inngripen og om det var enkelt å gjennomføre. De siste tre spørsmålene handlet om effekt og om hvorvidt tiltaket var nødvendig.

For å vurdere deltakeren sin opplevelse av tiltaket ble det gjennomført et ustrukturert intervju med henne og hennes vurderinger av tiltaket. Intervjuet ble i hennes egen leilighet. Hun fortalte at hun likte avtalen sin og flere sluttforsterkere fra premiebanken.

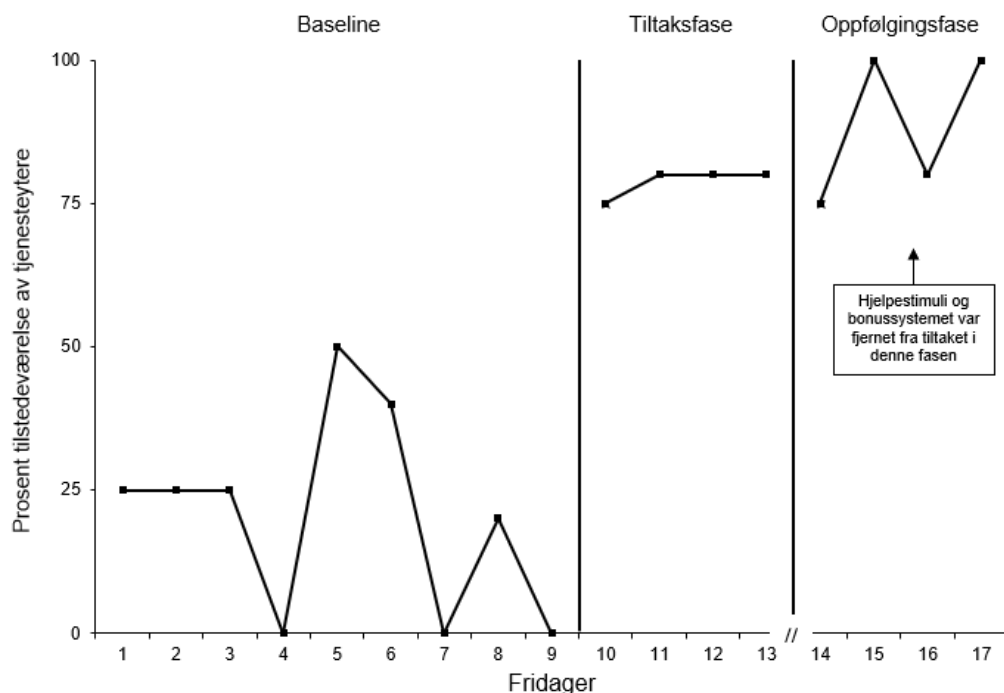
Det ble holdt samtaler med foreldre både før og etter igangsettelse av tiltaket. De ønsket at tiltaket skulle igangsettes, og var fornøyde med resultatene.

Design

I denne studien ble det brukt innendeltaker-design. Dataene i denne studien blir fremstilt i et AB-design med én oppfølgingsfase hvor hjelpestimuli var fjernet.

Resultat

Figur 1 er fremvist som prosentvis forekomst av gjennomførte hverdagsaktiviteter med tilstedeværelse av personalet. I baselinefasen forekom utførelse av hverdagsaktiviteter med personalet til stede gjennomsnittlig 20,5%, med variasjonsbredde fra 0 – 50%. Registreringene i baselinefasen foregikk over fem dager. Deretter ble tiltaket med atferdsavtaler i kombinasjon

Figur 1. Utførelse av hverdagsaktiviteter med tilstedeværelse av personalet.

Notat. Figur 1 viser prosentvis utførelse av hverdagsaktiviteter med tilstedeværelse av personalet i baseline (datapunkt 1-9), tiltaksfase (datapunkt 10-13) og oppfølgingsfase (datapunkt 14-17).

med tegnøkonomi introdusert (fra økt 10) og data ble samlet over fire dager. I tiltaksfasen var gjennomsnittet av oppgaver gjennomført med personalet til stede på 78,5%, med en variasjonsbredde fra 75 – 80%. Oppfølgingsfasen ble igangsatt 15 uker etter avsluttet registrering av tiltak. I oppfølgingsfasen hadde deltakeren en gjennomsnittlig utførelse av hverdagsaktiviteter med tilstedeværelse av personalet på 88,75%, med variasjonsbredde fra 75 –100%.

Sosial validitet

Resultatene fra spørreskjemaet om sosial validitet fremvises i tabell 1. Alle påstandene vises i den første kolonnen. I den andre kolonnen vises fordelingen av skåringen

fra de tre deltakerne. Tallenes verdi viser hvor mange deltakere som skåret påstanden og plasseringen viser graden av enighet. Tredje kolonne viser gjennomsnittet av grad av enighet av hver påstand. Resultatene viser at deltakerne skåret i snitt åtte av ni påstander mellom fire og fem. Den sjette påstanden ble skåret 3,67 i gjennomsnitt. Det totale gjennomsnittet fra alle påstandene var på 4,55.

Diskusjon

Formålet med denne studien var å undersøke om atferdsavtaler i kombinasjon med tegnøkonomi kunne redusere motstanden deltakeren hadde mot tilstedeværelse av personalet under gjennomføring av hverdagsaktiviteter. Dette ble vurdert som prekært og viktig for at hun skulle klare å opprettholde en tilfredsstillende god standard i sitt eget hjem.

Resultatene etter tiltaksfasen viste at gjennomføring av hverdagsaktiviteter med tilstedeværelse av personalet økte umiddelbart, fra gjennomsnittlig 20,5- til 78,5 % i tiltaksfase, og ytterlige til 88,75 % i oppfølgingsfasen. Dette indikerer at tiltaket hadde umiddelbar og vedvarende effekt. Det var ingen overlapp mellom datapunktene fra baseline- til tiltaksfase. Tiltaket medførte også økning av gjennomføring av daglige hverdagsaktiviteter og personalet fikk gitt nødvendig veiledning og bistand underveis i flere ADL-aktiviteter som tilberedning av måltider, hygiene og generelt husstell.

Funnene i denne studien støtter tidligere forskning om at atferdsavtaler kan anvendes for et bredt spekter av utfordrende atferd

Tabell 1. Oversikt over svar fra personalet knyttet til sosial validitet.

Spørsmål	1	2	3	4	5	Snitt
1. Målpersonen hadde behov for noe veiledning av tjenesteytere ved gjennomføring av daglige gjøremål på fridager, før igangsetting av					3	5,0
2. Det er viktig at tjenesteytere er sammen med målpersonen for å kunne gi veiledning					3	5,0
3. Jeg var enig at man burde sette i gang tiltak da målpersonen motsatte seg å ta i mot hjelp					3	5,0
4. Jeg opplever at tiltaket er akseptabelt for målpersonen				2	1	4,3
5. Jeg opplever at det er enkelt å gjennomføre tiltaket				1	2	4,7
6. Jeg opplever at tiltaket er lite inngripende			2		1	3,7
7. Jeg opplever at atferdsavtalen og tegnøkonomisystemet har vært meningsfullt for målpersonen				1	2	4,7
8. Det har blitt enklere å gjennomføre hverdagsaktivitetene på fridagen etter igangsatt tiltak			1	1	1	4,0
9. Jeg opplever at atferdsendringene til målperson har vært gode for henne				1	2	4,7
Totalt						4,6

Notat. Kolonne en viser spørsmålene, kolonne to angir skårene som man kunne plassere innen spørsmålene, og kolonne tre viser gjennomsnittlig utregning av deltakeres skåring.

(Bowman-Perrott et al., 2015; Edgemon et al., 2021; Isaksen & Viken, 2022) og at tegnøkonomi kan være et viktig bidrag for å opprettholde resultater over tid (Regnier et al., 2022). Det har vært lite forskning rettet mot å øke deltakelse eller gjennomføring av hverdagsaktiviteter med bruk av atferdsavtaler, men vår studie viser lignende resultater som Vandbakk et al. (2019). I den studien ble det også anbefalt å inkludere funksjonelle analyser før tiltakene utformes, noe som i beskjeden grad har blitt gjennomført i tidligere studier (Edgemon et al., 2021). I vår studie indikerte analysen at motstand mot hverdagsaktiviteter var flerfunksjonell, og preferansekartlegging tok utgangspunkt iblant annet at positiv materiell forsterkning var en opprettholdende funksjon. Videre viste kombinasjon av indirekte funksjonelle kartlegginger og deskriptive funksjonelle analyser godt samsvar, som støtter forskning om at kombinasjon av ulike funksjonelle analyser kan være mer effektiv (Torve & Eng, 2025).

Noen styrker ved studien må trekkes frem. For det første ble reliabilitet målt med observatørenighetsmålinger i nesten halvparten av datapunktene under studien, og viste samlet enighet på 100%. Dette kvalitetssikret at personalet hadde oversikt over hva tilstedeværelse innebar og for hvilke hverdagsaktiviteter. En annen styrke var at vi brukte sjekklister for å måle grad av behandlingsintegritet ved gjennomføring av tiltaket, i tre fjerdedeler av tiden, og viste en samlet grad av behandlingsintegritet på 94 %. Det ble gitt opplæring til alle i personalgruppen og i tillegg var det et krav om at personalet leste gjennom tiltaket før de besøkte deltakeren i leiligheten. En tredje styrke er at vi undersøkte hvorvidt tynning av forsterkningskjema kunne opprettholde effekten av tiltaket. Vi økte gradvis kriteriet for forsterkerlevering og tilstedeværelsen av personalet økte ytterligere i oppfølgingsfasen som en følge av dette. Vi tolker dette som en indikasjon på at målatferdene med å gjennomføre aktiviteter kom i kontakt med

nye forsterkningsbetingelser og at disse raskt ble etablert under riktig stimuluskontroll. Resultatene tyder også på at relasjonen mellom deltaker og tjenesteyterne var bedre etter at tiltaket ble igangsatt. Deltaker gav også uttrykk for at hun likte atferdsavtalen, og viste ingen tegn på misnøye underveis i tiltaks- og oppfølgingsfasen. I tillegg ble hjelpestimuli fjernet i oppfølgingsfasen, som indikerte at der var mindre behov for påminnelser om atferdsavtalen, og det ble en mer naturlig del av hverdagen.

En sentral faktor ved gjennomføring av tiltak i form av atferdsavtaler er fokus på brukermedvirkning. I denne studien har det vært viktig med preferansekartlegging for å avgjøre interesser og preferanser hos deltakeren. Det ble blant annet tatt hensyn til med intervju av nærpersioner og av henne selv, samt samtaler før, underveis og i etterkant for å få innspill om hennes preferanser. Eksempelvis var det planlagt at deltaker skulle rengjøre alle fire rom etter hverandre, og deretter motta to tokens. Etter samtaler med deltakeren ble oppgaven delt opp i fire deler, med levering av to tokens etter hver utført delhandling. På denne måten kunne deltakeren ta pauser underveis, og hun fikk være alene og gjøre andre ting. Tegnøkonomisystemet og bonussystemet var også utformet etter deltaker sine ønsker. Matchingloven ble anvendt som prinsipp i studien ved at deltakeren mottok flere tokens ved aksept av personalets tilstedeværelse, samt hyppig tilgang til forsterkere. Teorien tilsier at man velger handlinger som leder til mer tilgang til forsterkere er viktig i selve utformingen av tiltaket, og kan være viktig når valg skal foretas (aksepterte tilstedeværelse av personalet versus være alene) (Isaksen & Viken, 2022). I tillegg fikk deltakeren flere pauser i løpet av fridagen, hvor hun gjorde aktiviteter hun foretrakk. Slik oppnådde hun mer tilgang til forsterkere i tiltaksfasene enn under baselinebetingelsen. Vi forsikret oss også om at hun mottok tokens når hun gjennomførte hverdagsaktiviteter alene, selv om hun hadde behov for bistand, for å unngå

eventuelt ubehag knyttet til dette. Deltakeren påvirket også reglene som gjaldt for atferdsavtalen ved at hun ønsket hyppigere tilgang til tokens for å rydde og vaske de forskjellige rommene. Dette førte til at hun kunne få sluttforsterkeren selv om ikke alle rommene var utført. Hvordan man tar hensyn til brukermedvirkning i utforming av reglene kan derfor være av stor betydning (Holden & Finstad, 2010), og bør undersøkes nærmere i lignende studier.

Deltakeren aksepterte i større grad tilstedeværelse av personal underveis i studien og mottok også sluttforsterker på alle fridagene. Det ble gjennomført fjerning av hjelpebetingelser uten at dette påvirket effekten av tiltaket (se Figur 1, datapunkt 14-17), ved at personalet ikke lenger ga påminnelser om atferdsavtalen. Lignende effekter er vist i en tilsvarende studie av Vandbakk et al. (2019).

Sosial validitet ble vurdert av deltakeren selv, personalet og pårørende, og det var ingen indikasjoner på at hun ikke aksepterte tiltaket. Det var blant annet flere ganger observert at hun hentet personalet før de ringte på hos henne. Kartleggingsskjemaet som personalet utfylte viste en samlet skår på 4,6 og det indikerer at de var fornøyde med resultatene og anså tiltaket som nødvendig.

Noen begrensninger ved studien kan nevnes. For det første er det relativt få datapunkter i tiltak- og oppfølgingsfasen. Det var varierende trend i baselinefasen, men synkende trend mot slutten (se datapunkt 7-9 i figur 1). For det andre hadde deltakeren bodd i bofellesskapet en forholdsvis kort periode, så vi vet ikke om hun ble mer tilvendt personalet underveis i tiltaksfasen. En tredje svakhet ved studien er at designet har relativt svak eksperimentell kontroll. Det kan ha vært påvirkning av andre faktorer en tiltaket som hadde innvirkning på om hun slapp til personalet i leiligheten sin og om hun gjennomførte hverdagsaktiviteter, for eksempel at hun fikk en bedre relasjon til tjenesteyterne. På den annen side viste oppfølgingsfasen god effekt av tiltaket, noe som styrket grunnen til å tro at tiltaket var

nødvendig. I Vandbakk et al. (2019) sin studie ble multippel-baseline design (MBD) brukt for å måle effekt, og studien viste god sammenheng med gradvis innføring av tiltak og atferdsendring for de ulike hverdagsaktivitetene. I fremtidige studier kan det være aktuelt å bruke MBD knyttet til ulike hverdagsaktiviteter hvor det er motstand mot veiledning og/eller bistand fra personalet. Atferdsavtaler i kombinasjon med tegnøkonomisystem gav uansett god effekt i behandling av å redusere motstand mot tilstedeværelse av personalet i hverdagsaktiviteter i denne studien. Det kan virke som at funksjonelle analyser etterfulgt av preferansekartlegging var en viktig komponent av tiltaksarbeidet. Det bør forskes mer på hvilken rolle funksjonelle analyser har før atferdsavtaler igangsettes.

Samtykke til publisering

Artikkelen er bearbeidet og omskrevet etter andre- og tredjeforfatter sin faglige fordypningsoppgave. Innhenting av data er gjort i forbindelse med en praksisperiode hos Universitetet i Innlandet. Det er fulgt Universitetet i Innlandet sine retningslinjer for personvern knyttet til innhenting av samtykke, lagring og oppbevaring data. I tillegg ble det innhentet nytt samtykkeskjema fra foreldrene for publisering av artikkelen. Skjemaet var utarbeidet i samråd med institusjonens personvernrådgiver for FoU-virksomhet ved Universitetet i Innlandet. Foreldrene ble informert om at de til enhver tid frem til publisering av artikkelen kunne trekke samtykke, og de leste gjennom manuskriptet før det ble sendt.

Referanser

- Abdullah, A. (2020). The use of contingency contracting in educational settings: A review of the literature. *Educational Research and Reviews*, 15, 327–335. <https://doi.org/10.5897/ERR2020.3949>
- Bech, H. & Ottersen, K. O. (2006). Kartlegging av preferanser hos en ungdom

- med autisme. Samsvar mellom resultater fra ulike metoder. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 33(4), 205–213.
- Boerke, K. W. & Reitman, D. (2011). Token economies. I W. W. Fisher, C. C. Piazza & H. S. Roane (Red.), *Handbook of applied behavior analysis*. The Guilford Press.
- Bowman-Perrott, L., Burke, M. D., de Marin, S., Zhang, N. & Davis, H. (2015). A meta-analysis of single-case research on behavior contracts: effects on behavioral and academic outcomes among children and youth. *Behavior modification*, 39(2), 247–269. <https://doi.org/10.1177/0145445514551383>
- Cantrell, R. P., Cantrell, M. L., Huddleston, C. M. & Wooldridge, R. L. (1969). Contingency contracting with school problems. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 2(3), 215–220. <https://doi.org/10.1901/jaba.1969.2-215>
- Cooper, J. O., Heron, T. & Heward, W. L. (2020). *Applied Behavior Analysis*. Pearson Higher Education & Professional Group. <https://books.google.no/books?id=jeksEAAAQBAJ>
- Edgemon, A. K., Rapp, J. T., Coon, J. C., Cruz-Khalili, A., Brogan, K. M. & Richling, S. M. (2021). Using behavior contracts to improve behavior of children and adolescents in multiple settings. *Behavioral Interventions*, 36(1), 271–288. <https://doi.org/10.1002/bin.1757>
- Finstad, J. (2001). Avtalestyring – en beskrivelse. *Diskriminanten*, 2(39–55).
- Finstad, J., Skavhaug, S., Laursen, J., Solheim, A. & Rustad, E. (2020). *Bistandskartlegging – en modell for kartlegging av bistandsnivå*.
- Fisher, W. W., Piazza, C. C., Bowman, L. G. & Amari, A. (1996). Integrating caregiver report with systematic choice assessment to enhance reinforcer identification. *American journal of mental retardation*, 101(1), 15–25.
- Gendreau, P., Listwan, S. J., Kuhns, J. B. & Exum, M. L. (2014). Making prisoners accountable: Are contingency management programs the answer? *Criminal Justice and Behavior*, 41(9), 1079–1102. <https://doi.org/10.1177/0093854814540288>
- Herrnstein, R. J. (1961). Relative and absolute strength of response as a function of frequency of reinforcement. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, 4(3), 267–272. <https://doi.org/10.1901/jeab.1961.4-267>
- Holden, B. (2009). Er gode relasjoner mellom terapeut og klient forenlig med atferdsanalyse i behandling og opplæring av personer med utviklingshemning? *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 36(4), 199–220.
- Holden, B. & Finstad, J. (2010). *Atferdsavtaler: Et hjelpemiddel for å velge hensiktsmessig atferd*. Gyldendal Akademisk.
- Isaksen, J. & Viken, K. (2022). Enkel atferdsavtale i behandling av skolenekting hos elev med autismespekter forstyrrelse. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 49(1), 19–29.
- Kultur- og likestillingsdepartementet. (2024). *Konvensjonen om funksjonshemmedes rettigheter. Inkorporering i menneskerettsloven. Del II. Artiklene 1 til 30 og gjennomføringen i norsk lov*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/74e5437a1f474c35944bd87aa47f8cf5/no/pdfs/rapport-crpd-del2.pdf>
- Matson, J. L. & Vollmer, T. R. (1995). *User's Guide: Questions About Behavioral Function (QABF)*. Scientific Publishers.
- Neale, A. V. (1991). Behavioural contracting as a tool to help patients achieve better health. *Family Practice*, 8(4), 336–342. <https://doi.org/10.1093/fampra/8.4.336>
- Ottersen, K. O. & Bech, H. (2008). Utarbeidelse av standardiserte lister over stimuli som kan brukes til kartlegging av forsterkere hos personer med alle grader av utviklingshemning. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 35(4), 179–190.
- Petry, N. M., Alessi, S. M., Olmstead, T. A., Rash, C. J. & Zajac, K. (2017). Contingency management treatment for substance use disorders: How far has

- it come, and where does it need to go? *Psychology of Addictive Behaviors*, 31(8), 897–906. <https://doi.org/10.1037/adb0000287>
- Regnier, S. D., Traxler, H. K., Devoto, A. & DeFulio, A. (2022). A Systematic Review of Treatment Maintenance Strategies in Token Economies: Implications for Contingency Management. *Perspectives on Behavior Science*, 45(4), 819–861. <https://doi.org/10.1007/s40614-022-00358-7>
- Silverman, K. (2004). Exploring the limits and utility of operant conditioning in the treatment of drug addiction. *The Behavior Analyst*, 27(2), 209–230. <https://doi.org/10.1007/BF03393181>
- Sållman, J.-I. & Holden, B. (2009). Behandling av skolenekting hos 15 år gammel gutt ved hjelp av ekstinksjon og atferdsavtaler. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 36(2), 79–87.
- Torve, B. A. & Eng, C. F. (2025). Funksjonelle analyser av utfordrende atferd: Hvilke metoder finnes og hvor nyttige er de? *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 52, 43–74.
- Vandbakk, M., Steingrimsdottir, H. S. & Finstad, J. (2019). Økt utføring av hverdagsaktiviteter gjennom atferdsavtaler. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 46(1), 15–28.
- Viken, K. & Finstad, J. (2022). Atferdsavtaler. I S. Haugland, U. Berge, K. Gjermestad, K. Høium & J. A. Løkke (Red.), *Kunnskapsbasert miljøterapeutisk arbeid*. Universitetsforlaget.
- Williams, B. R., Bezner, J., Chesbro, S. B. & Leavitt, R. (2005). The Effect of a Behavioral Contract on Adherence to a Walking Program in Postmenopausal African American Women. *Topics in Geriatric Rehabilitation*, 21(4). https://journals.lww.com/topicsingeriatricrehabilitation/fulltext/2005/10000/the_effect_of_a_behavioral_contract_on_adherence.10.aspx
- Wolf, M. M. (1978). Social validity: the case for subjective measurement or how applied behavior analysis is finding its heart. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 11(2), 203–214. <https://doi.org/10.1901/jaba.1978.11-203>
-